

Kuşkuculuk, Diyalektik ve Hegel Skepticism, Dialectic and Hegel

Doğan Barış Kılınç 

Özet

Felsefe, gelişiminin çeşitli dönemlerinde yeni başlangıçlar yaparken kendini kuşkucu düşüncüyü alt etme gereğiyle karşı karşıya bulmuştur. Platon'un Sofistler, Augustinus'un Kuşkucular, Descartes'in Montaigne, Kant'ın Hume, vb. karşısındaki durumu böyledir. Hegel de kendi döneminde, genel olarak kuşkucu perspektifle olduğu gibi, Kuşkuculuğa göz kırpan Kant'ın felsefesiyle ve ayrıca gerçeği akıl yoluyla bilme girişimine meydan okuyan kimi eğilimlerle hesaplaşmak gereğini hissetmişti. Onun durumunda orijinal olan nokta, kuşkuyu felsefi düşüncenin kritik bir uğrağı haline getirerek aşmaya çalışmış olmasıdır. Bu makalede, genel olarak Hegel'in Kuşkuculukla ilişkisi tartışılacak ve Kuşkuculuk ile Hegelci diyalektik arasındaki benzer ve farklı noktalara işaret edilecektir. Ayrıca, Hegel'in felsefe tarihi kavrayışının Kuşkuculuğa Kuşkuculuk yoluyla bir

Abstract

In the various periods of its development, philosophy found itself facing the need to overcome the skeptical thought when it made new beginnings. It is the case with Plato over Sophists, Augustine over Skeptics, Descartes over Montaigne, Kant over Hume, etc. In his time, Hegel also felt to settle accounts with Kant's philosophy flirting with Skepticism and certain tendencies challenging the attempt to know the truth through reason, as well as the skeptical perspective in general. What is original in his case is that he attempted to overcome the doubt by making it a critical moment of philosophical thought. This article discusses Hegel's relationship with Skepticism in general and points out similar and different points between Skepticism and the Hegelian dialectic. Furthermore, it will put forward that Hegel's conception of the history of philosophy can

yanıt olarak görülebileceği ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuşkuculuk, Diyalektik, Hegel, Hakikat, Kuşku, Felsefe Tarihi.

be considered as a reply to Skepticism through Skepticism.

Keywords: Skepticism, Dialectic, Hegel, Truth, Doubt, the History of Philosophy.

Hakikat dendiğinde genellikle anlaşılan şey düşüncenin gerçekliğe dair doğru bir kavrayış geliştirmesidir. Felsefe, başlangıcı itibarıyla, henüz bilgi sorununu tüm derinliğiyle gündeme getirmiş olmasa da, gerçekliğin akıl yoluyla bilinebilir olduğu, gerçeğin nesnel bilgisi olarak hakikate ulaşılabilir olduğu yönünde zımnî bir varsayıma sahiptir. Kuşku ise genel olarak hakikate ulaşamama durumu olarak görülebilir, çünkü gerçeğin ne olduğu konusunda bir belirsizliği ve dolayısıyla da insan aklının gücüne yönelik bir güvensizliği ifade eder. Kuşkucu tutum aklın doğru, geçerli, tutarlı, kesin diye bildiği hakikatlerin altını oymaya yönelir, hakikat arayışı anlamında felsefe ise belirsizliğin üzerine yükselme, tüm kuşkuları alt etme çabası içerisindedir. Dolayısıyla, kuşku ile hakikat arasında açık bir karşıtlık söz konusudur. Bununla birlikte, hakikati felsefeyle özdeşleştirip kuşkuyu felsefenin düşmanı ilan etmek de büyük bir yanılgı olacaktır, çünkü kuşkuyu kendine ilke edinen düşünce formu, yani Kuşkuculuk, düşüncenin tarihinde kendini çeşitli biçimlerde göstermiş ve felsefenin kendisi içinde bizzat belli bir duruş noktası haline gelmiştir. Buna göre, kuşku ile hakikat arasındaki karşıtlık Kuşkuculuk ile felsefe arasındaki karşıtlığı değil, felsefenin kendi içerisindeki bir karşıtlığı ifade etmektedir.

19. yy. filozofu G. W. F. Hegel, idealizmin felsefe tarihindeki en güçlü isimlerinden biri olarak bilinir ve onun idealizmini karakterize eden şey de özel olarak ‘mutlak’lığıdır. Başka bir deyişle, büyük filozofun sistemi “mutlak idealizm” olarak adlandırılır. Gerçeğin akıl yoluyla bilinebilir olduğunu, kavram formunda ifade edilebileceğini düşünen Hegel, kendi felsefesinin bu gerçeği bilme olanağını önemli ölçüde edimselleştirdiğini savunur. Kendi felsefe sistemini açıkça ortaya koymaya giriştiği ilk önemli eseri olan *Tinin Fenomenolojisi*’nde, amacının, sürekli peşinden koşulan, devamlı özlemi çekilen ama bir türlü doyuma ulaşmayan “bilgelik sevgisi” anlamında felsefenin yerine bilimi geçirmek olduğunu, felsefeyi bilim düzeyine yükseltmeyi hedeflediğini belirtir (Hegel, 2004b, § 5, s. 23). Bunu Kuşkuculuğa karşı bir savaş ilanı olarak görmek mümkündür, zira Hegel özne kanaatlerin, sanıların, inançların, görüşlerin, vb. ötesinde hakikati, gerçeğin nesnel bilgisini, mutlak bilgiyi gündeme getirmektedir.

Kuşkuyu kendileri için ilke haline getiren Kuşkucular, böyle bir girişimin daha baştan başarısızlığa mahkûm olduğu konusunda *nettir*. Felsefe tarihinde ilk başlangıçlarını¹ Sofistlerde gösteren, Helenist dönemde açık ifadesine ulaşan ve günümüze dek çeşitli dönemlerde izi sürülebilecek olan Kuşkuculuk, genel olarak, insanın nesnellığe ulaşamayacağını, bilgisinin daima öznel kalacağını, hakikat iddiasının temelsiz bir dogmatizm anlamına geldiğini savunur. Kuşkuculuğun özünü belirleme, içerisindeki değişik formları saptama, çeşitli filozofların düşünceleriyle ayrımını ortaya koyma ve genel olarak Kuşkuculuk için sağlam bir kuramsal çerçeve sunma çabası içerisindeki Sextus Empiricus (160-210), Kuşkucuları, hakikate eriştiğini iddia edenler ile hakikate erişilemeyeceğini iddia edenler karşısında üçüncü yolu benimsemiş kişiler olarak tasvir eder: Bazıları hakikat araştırmasını tamamlamış, bazıları da bu araştırmadan vazgeçmiştir, Kuşkucular ise “araştırmaya devam etmektedirler” (Empiricus, 2017, s. 41). Esasen Empiricus da bir kuşkucu olarak hakikate ulaşılabilirliği konusunda tamamıyla ümitsizdir, ama dogmatik bir konuma düşmekten kaçınmak amacıyla, “hakikate ulaşamaz” türünden kesinlik bildiren yargılardan, şeyleri sabit, belirli hale getirmekten, dogmalılaştırmaktan uzak durur. Empiricus’a göre (2017), görünüşün ötesine geçip de nesnenin kendisi hakkında olumlu ya da olumsuz herhangi bir yargı ortaya koymaktan kaçınmak gerekir, çünkü “her argümanın karşısına eşit güçte bir argüman çıkarmak” mümkündür (s. 44). Bir nesneyle duyuusal bir ilişki içine girdiğimizde yaşadığımız etkilenim yanlış değildir, ama bu sadece bizim o nesneden etkilenme biçimimizi ifade eder, dolayısıyla da nesnenin özünden ziyade bize görünenle, bize öyle gelenle, ilgilidir. “Bal bize tatlı görünür [...] fakat onun özsel olarak da tatlı olup olmadığı bizim için kuşku vericidir; çünkü bunu söylemek bir görünüş değil fakat görünüşe ilişkin bir yargıdır” (Empiricus, 2017, s. 46). Bir başkası çıkıp kendi etkileniminden kaynaklı olarak balın acı olduğunu söyleyebilir. Dolayısıyla, Kuşkuculara göre, bu niteliklerden hangisinin nesnenin kendisine ait olduğu, onun özünü ifade ettiği konusunda yargıda bulunmaktan,

¹ Diogenes Laertios (2007) Homeros’un, yedi bilgenin, ilk filozofların çoğunun, hatta Platon’un bile kuşkucu olduğunun söylendiğini nakletmektedir (ss. 449-450).

nesne hakkında mutlak bilgi iddiasında bulunmaktan kaçınmak, onaylama ya da onaylamamayı esirgemek gerekir. “Biz,” diyor Empiricus (2017), “halihazırda her şeyin görelî olduğunu söylemekteyiz” (s. 74).

Empiricus’un önceki Kuşkuculardan derlediği Kuşkuculukla ilgili on argümandan sekizincisi “görelilik” ile ilgilidir ve mutlaklığın bile bir görelilik olduğunu güçlü bir şekilde öne sürmektedir:

Farklı bir biçimde var olan şeyler görelî şeylerden farklı mıdır, yoksa değil midir? Eğer bu şeyler görelî şeylerden farklı değilse, bu durumda onlar da görelî şeylerdir; fakat bunlar görelî şeylerden farklı ise, bu durumda farklı olan her şey görelî bir şey olacağından (çünkü bu şey adını farklı olduğu şeye bağıntısı bakımından almaktadır), farklı bir biçimde var olan şeyler de görelî şeylerdir (Empiricus, 2017, s. 75).

O halde, mutlak bilgiyi hedefleyen Hegel ile mutlağın bile görelî olduğunu öne süren Kuşkuculuk arasında, birbirine taban tabana karşıt olduklarını söylemekten başka nasıl bir ilişki kurulabilir? Karşıtlık öyle barizdir ki onu ifade etmek bile lüzumsuz olacaktır. Öyle ya, kimse karşıtların birbirine karşıt olduğu totolojisinde bir derinlik görmez, halk bilgeliğinin de dayandığı üzere derinlik, daha ziyade karşıtların karşıt kalamayıp birbirlerine dönüştükleri olgusunda yatar. Bu bağlamda daha şimdiden belirtilebilir ki, Hegel de mutlağı ve göreliyi birbirinden yalıtıp kendi başına varolan şeyler olarak aldığımızda, mutlağın kendisinin görelî bir şeye dönüşeceğini, görelî olanın da mutlaklaştırılmış olacağını düşünmektedir; ancak bu, mutlağı tüm düşünceden söküp atmayı gerektirmez, aksine onu yeni bir yolda kavramayı talep eder.²

Hegel, tıpkı modern felsefenin kurucusu René Descartes gibi, Kuşkuculuğu görmezden gelme, yok sayma, basitçe bir kenara bırakma yoluna

² Benzer bir durumu sonlu-sonsuz karşıtlığında da görebiliriz. Hegel (2004a) bu konuda şunları söyler: “Sonlu ve Sonsuz karşıtlığını üstesinden gelinemez kılan ikicilik [...] hemen sonsuzun yalnızca *ikisinden biri* olduğunu, böylece salt bir *tikele* indirgendiğini, bu sonuncusu için sonlunun öteki tikel olduğunu görmeyi başaramaz. Böyle salt bir tikel olan sonsuz [...] yalnızca *sonludur*. – Sonluyu *bu yanda*, sonsuzu *öte yanda*, birinciye *bu-dünya*, ikinciye *öte-dünya* olarak alan böyle bir ilişkide sonluya sonsuz ile *eşit değer*de kalıcılık ve bağımsızlık yüklenir; sonlunun Varlığı saltık bir Varlık yapılır” (§ 95, s. 175).

girmez. Bununla birlikte, bir noktaya kadar müsamaha gösterip hemen çürütüp kurtulma, bir daha bağ kurulmayacak şekilde geride kalmasını sağlama, ıssızlığa terk etme eğiliminde de değildir. Kuşkuyu sisteminden kovmaya kalkmaz, ciddiye alıp onunla hesaplaşır ve daha da önemlisi, kendi sisteminin asli bir uğrağı haline getirir. Mesele, her özgür düşüncenin ele aldığı konuya önyargısız, varsayımsız, eleştirel bir şekilde, belli bir kuşku payı bırakarak yaklaşması gerektiğı gibi genel bir noktadan daha fazlasıdır. Hegel’in gözünde mutlak bilgiye giden yol kuşkudan muaf bir yol değildir, aksine bu yol bir “kuşku yolu”dur (Hegel, 2004b, § 78, s. 69).

Schelling ile beraber çıkardıkları *Eleştirel Felsefe Dergisi*’nde 1802 yılında yayınlanan bir yazısı “Kuşkuculuğun Felsefeyle İlişkisi” başlığını taşır. Bu yazı, o dönem Kuşkuculuğı yeniden diriltmeye çalışan G. E. Schulze’ye yönelik bir polemik yazısıdır. Böyle bir amaçla kaleme alınmış bir yazıda Hegel’in Schulze’yi ve dolayısıyla genel olarak Kuşkuculuğı ağır bir eleştiriye tabi tutması beklenecek olsa da, Hegel daha çok Schulze’nin antiklerin Kuşkuculuğunun gerisine düştüğünü düşündüğü Kuşkuculuğunu hedefe koyar, olumsuz yan olarak Kuşkuculuğı ise genel olarak olumlar. Şöyle diyor Hegel:

Hakiki kuşkuculuğun eksiksiz ve kendi kendine yeten doküman ve sistemini Platoncu felsefedeki *Parmenides*’ten başka nerede bulabiliriz? Anlak kavramları yoluyla tüm bu bilgi bölgesini kucaklar ve yok eder. Bu Platoncu kuşkuculuk şeyleri çokluk olarak, parçalardan oluşan ya da ortaya çıkan ve ortadan kalkan bütünler olarak, çeşitlilik, benzerlik, vb. olarak bilen ve bu türden nesnel iddialarda bulunan anlak hakikatlerinden kuşku duymakla ilgili değildir, aksine tüm hakikati bu bilme türüne tamamen yadsıma kararlılığını taşır. Bu kuşkuculuk bir sistemde tikel bir şeyi oluşturmaz, aksine kendisi bizzat Mutlağı bilmenin olumsuz yanındır ve doğrudan doğruya olumlu yan olarak Akli önvarsayar (Hegel, 2000, s. 323)

Bu açıklamayla Hegel, daha sonra *Tinin Fenomenolojisi*’nde uygulamaya koyacağı ve özellikle *Mantık Bilimi*’nde çok daha açık bir biçimde formüle edeceği yöntemini, Kuşkuculuğı merkeze alarak sunmaktadır. Bu bakımdan Platon’un *Parmenides* diyalogunu ve onun temsil ettiği kuşkucu perspektifi Hegel açık bir biçimde savunur: “Saf açık şekliyle

Parmenides'te sahneye çıkan bu kuşkuculuk her hakiki felsefe sisteminde örtük olarak bulunabilir; zira o her felsefenin özgür yanıdır" (Hegel, 2000, s. 324).

"Felsefe tarihinde eşi benzeri bulunmayan bir felsefi strateji" (Dimitrakos, 2017, s. 209) ile Hegel, böylece Kuşkuculuğun her gerçek felsefenin vazgeçilmez yanı olduğunu belirterek, kuşku olmadan hakikatin mümkün olmadığını, kuşkunun temsil ettiği olumsuz, özgür yanın, yani anlak belirlenimlerinin sabitliğini, belirliliğini sökü� atan kuşkucu hareketin düşüncenin gelişiminin kritik bir uğrağını temsil ettiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, Hegel'in felsefesindeki diyalektiği gündeme getirmemiz gerekir, zira şu ana dek Kuşkuculuk hakkında söylenenler Hegel'in diyalektiği ile yakından ilişkilidir ve bilindiği üzere, Hegel'in felsefe tarihinde büyük bir filozof olarak görülmesini sağlayan onun mutlak idealizm savunusu olduğu kadar diyalektiği açık bir şekilde sahiplenmesidir de. "Kuşkuculuğun Felsefeyle İlişkisi" yazısında Platon'un *Parmenides* diyalogu ile ilgili olarak söylenen şeylerin –"hakiki kuşkuculuğun eksiksiz ... dokümanı ve sistemi"– *Tinin Fenomenolojisi*'nde diyalektik ile ilgili olarak ifade edilmesi bu bakımdan yeterince açıklayıcıdır: Platon'un *Parmenides* diyalogu antik diyalektiğin "en büyük sanat yapıtı"dır (Hegel, 2004b, § 71, s. 64). Ayrıca *Felsefe Tarihi*'nde de yine, "tam anlamıyla geliştirilmiş ve hakiki diyalektik, *Parmenides*'te, Platoncu diyalektiğin bu en ünlü başyapıtında bulunur" diye belirtir (Hegel, 2019, s. 54).

Kuşkuculuk ile diyalektik arasındaki yakın ilişkiyi *Mantık Bilimi*'nde de görmek mümkündür. Hegel "*mantıksal-olgusal* her şeyin" uğrakları olarak gördüğü üç yanı birbirinden ayırt eder. Özdeşlik ilkesiyle işgören birinci uğrak *anlak* yanıdır, soyutlamalar yapar, ayrımları saptar, belirlilikleri ortaya koyar. İkinci uğrak olan *diyalektik* yan ise olumsuzlama ögesini içerir, anlağın saptadığı belirlenimlerin kalıcı olmadığını, ortadan kalkmak, karşıtına geçmek zorunda olduğunu gösterir. Son olarak üçüncü uğrak olan *akıl* yanı, düşüncenin soyutluğunu ortadan kaldırıp somutlaştırır, "ayrı belirlenimlerin birliği"ni kurar (Hegel, 2004a, § 79-82, ss. 151-168). Diyalektik uğrak hakkında Hegel daha öte şunları söyler:

[Diyalektik uğrak] Anlak tarafından kendi başına yalıtılmış olarak alındığında, özellikle bilimsel Kavramlarda görüldüğü gibi, *Kuşkuculuğu* oluşturur (Hegel, 2004a, § 81, s. 153).

Kuşkuculuk günümüzde de sık sık tüm olumlu bilginin ve böylece olumlu bilgiyle ilgili olduğu ölçüde felsefenin de direnilemez bir düşmanı olarak görülür; ama buna karşı belirtmek gerek ki gerçekte Kuşkuculuktan korkması gereken ve ona karşı bir direnç gösteremeyen yalnızca soyut anlağa özgü sonlu düşüncedir, ve felsefe ise Kuşkuculuğu bir [uğrak] olarak, [diyalektik uğrak] olarak kendi içinde kapsar (Hegel, 2004a, § 81 Ek2, s. 156).

Hegel böylece tüm sisteminin belki de en özsel noktasını oluşturan, hareketin, oluşun, dolayısıyla çelişki yoluyla değişimin, gelişimin ve ilerlemenin ilkesi olarak kavradığı diyalektiği Kuşkuculuk olarak anmaktadır, dolayısıyla diyalektiği Kuşkuculuk ile önemli ölçüde ortaklaştırdığı açıktır. Sextus Empiricus’un (2017) da, her ne kadar kendisi karşı çıksa da, kuşkucu Aenesidemus’un “Kuşkucu tarzın Herakleitosçu felsefeye giden bir yol olduğunu” (s. 95) söylediğini belirtmesi bu açıdan anlamlıdır, zira Herakleitosçu diyalektiği sahiplenen Hegel’i modern Herakleitos olarak görmek mümkündür.³ Ancak, Kuşkuculuğun diyalektik ile, ya da daha doğru bir ifadeyle, ‘kuşkucu diyalektiğin’ Hegelci diyalektik ile tamamen özdeş olduğunu düşünmemek gerekir. Hegel, Kuşkuculuğu felsefeye dâhil edip felsefenin ayrılmaz bir bileşeni, vazgeçilmez bir uğrağı haline getiriyor olmasına karşın, amacı Kuşkuculuğun olumsuzluğunda durup kalmak değil, onu aşmaktır.

Hegel’in felsefe tarihi çalışmasında sunduğu üzere, her biri kendi içinde farklı belirlenimlere sahip olan Elealılar, Herakleitos’un, Sofistlerin, Sokrates’in ve Platon’un diyalektiğinin yanı sıra Kuşkucuların diyalektiği ya da kuşkucu diyalektik, şu ya da bu sabit belirlenime yapışıp kalan dogmatizmin temellerini sarsması, görelî bir konumun mutlaklaştırılmasını engellemesi, karşıtın da mümkün olduğunu göstermesi bakımından Hegel’in olumladığı bir perspektifi temsil eder, zira “kuşkuculuk belirli olan her

³ “Kara burada görünüyor; Herakleitos’un hiçbir önermesi yoktur ki *Mantık*’ımda benimsemiş olmayayım.” (Hegel, 2018, s. 256).

şeyin diyalektiğidir” (Hegel, 2019, s. 284). Tek-yanlı hakikat iddialarının tümünün kendi içinde “çelişki içerdiğini” göstererek “tüm belirlenimlerde yatan olumsuzluğa” (ss. 284, 288) odaklanır. Bu açıdan, Hegel’e göre, “mantıksal Kavramın kendisi bizzat Kuşkuculuğun bu diyalektiğidir” (s. 284). Gelgelelim, Kuşkuculuk daha öte bir belirlenime ilerlemez, karşıt konumların eşit ölçüde haklı ve geçerli, dolayısıyla da haksız ve geçersiz olduğunu göstermekle sonuçlanır. Sonucu hiçlik olması bakımından özellikle Elealıların diyalektik formuyla uyum içindedir. Oysa Hegel’e göre, Kuşkucuların sonlu belirlenimleri ve tasarımları çözen diyalektiğinin tam da kendisi daha öte ilerlemeyi, daha yüksek bir belirlenime geçmeyi talep etmektedir, zira ulaşılmış olan olumsuzluk, yani belirlenimlerin tek-yanlı olduklarının, dolayısıyla da mutlak olmadıklarının gösterilmesi, olumlu olandan yalıtılmışlığı içinde “gene olumlu olana karşıt tek-yanlı bir belirliliktir” (ss. 284-285).⁴

Belirttiğimiz gibi, Kuşkuculuk her argümanın karşısına başka bir argümanın çıkarılabileceğini, bu bakımdan karşıt argümanların eşit güçte olduğunu, ikisinden birini onaylamanın ya da reddetmenin doğru olmayacağını savunur. Bu, bulunduğumuz noktadan daha öte hiçbir ilerlemenin mümkün olamayacağı bir tarafsızlık durumuna işaret etmektedir. Buna göre, örneğin ‘artı’ ve ‘eksi’ zorunlu olarak ‘sıfır’a götürür, yani karşıtlar arasındaki mücadele hiçlikte sonuçlanır, kısacası mutlak bir bilgisizlik durumunun ötesine geçilemez. Kuşkucularda durum âdeta Sisypheos’un sonu gelmez cezasına benzer: Kaya yukarıya kadar taşınır ve ardından tekrar aşağıya yuvarlanır, yukarı ve aşağı karşıtlığında hiçbir ilerleme kaydedilmez. Sisypheos hep yeniden başlamak ve başladığı noktaya tekrar geri dönmek zorundadır. Bunun karşısında Hegel, hiçliğin bile belli bir içerik taşıdığını, olumsuzlamanın sonucunun mutlak hiçlik olmadığını, olumsuzlama belirli bir olumsuzlama olduğundan sonuçta belirli bir içeriğe sahip olduğunu ileri sürer:

⁴ “Kuşkucu diyalektiğin hatası, Hegel’e göre, bilgide sadece görel ve olumsuz olanı gösterme eğiliminde yatar, tam da bu olumsuzlukta mutlağa yükselme güdüsünü keşfetmez” (Sarlemijn, 1975, s. 35).

[Diyalektiğin] *olumlu* bir sonucu vardır, çünkü *belirli* bir *içerik* taşır ya da sonucu gerçekte *boş*, *soyut yokluk* değil ama *belli belirlenimlerin* olumsuzlanmasıdır; ve bunlar sonuçta kapsanırlar, çünkü sonuç dolaysız bir *yokluk* değil ama bir sonuçtur (Hegel, 2004a, § 82, s. 157).⁵

Hegel’e göre, böylelikle, her olumsuz aynı zamanda bir olumlu olduğundan, daha öteye ilerlenebilmekte, başlangıç noktasının ötesine geçilebilmektedir. Dolayısıyla, Kuşkucuların ne o yana ne bu yana meyleden tarafsızlık konumunun da tıpkı dogmatik konumun taraflılığı gibi üstesinden gelinmesi gerekir.⁶ Antik Kuşkuculuktan farklı olarak, diyor Hegel, diyalektik, “belirlenimi yalnızca kısıtlama ve karşıt olarak ortaya koymak değil, ama ondan *olumlu* içeriği ve sonucu üretmek ve kavramaktır, çünkü onu bir *gelişim* ve içkin bir ilerleme yapmanın biricik yolu budur” (Hegel, 2006, § 31, s. 64). *Tinin Fenomenolojisi*’nde bilincin ilerleyişi tam da bu diyalektik hareket olarak betimlenir. (Hegel, 2004b, § 86, ss. 74-75). Yine *Mantık Bilimi*’nde, örneğin ‘varlık’ ve ‘hiçlik’ karşıtlığı ‘oluş’u doğurur. Tek-yanlı belirlenimler olarak varlık ve hiçlik, hakikatlerini, onların soyutluğunu aşan somut oluş kategorisinde bulurlar. Düşünce bu karşıtlar arasında gidip gelmekten daha fazlasını yapar ve karşıtların birliğini ifade eden oluşun somutluğuna yükselir (Hegel, 2004a, § 88, ss. 165-169).

Yine, Sokrates’in diyalektiği, olumlu bir sonuca ilerlemiyor, belirli tek-yanlı fikirlerin çürütülmesine dayanıyor olmasına rağmen, içerik bakımından değilse de en azından biçimsel bakımdan düşüncede belli bir ilerleyişe işaret eder. Sokrates’in sorguladığı kişiler, bilgi iddialarının te-

⁵ Friedrich Engels ‘sıfır’ın bile saf hiçlik olmadığını Hegelci düşüncenin ruhuna uygun olarak şöyle ifade eder: “Sıfır, herhangi belirli niceliğin yadsıması olduğundan içerikten yoksun değildir. Tersine, sıfırın çok belirli bir içeriği vardır. Bütün pozitif ve negatif büyüklükler arasındaki sınır olarak, ne artı ne eksi olabilen biricik gerçek nötr sayı olarak, yalnızca çok belirli bir sayı olmakla kalmaz, aynı zamanda, kendisinin sınırlamış olduğu öteki bütün sayılardan kendi içinde daha önemlidir” (Engels, 2002, s. 284).

⁶ İlyenkov Kuşkuculuğun tarafsızlığını şu şekilde ifade eder: Diyalektik “moment, tarihsel olarak *kuşkuculuk* biçiminde, yani zıtlaşan, aynı düzeyde ‘mantıksal’ olan ve karşılıklı olarak birbirlerini kışkırtan dogmatik sistemler arasında şaşkına dönen düşüncenin bu sistemlerden bir tanesini tercih edemediği ya da herhangi birini seçmeye gücünün olmadığı durum şeklinde ortaya çıkar” (İlyenkov, 2009, s. 140).

melsiz olduğu sonucuna varırlar, çünkü başlangıçta iddia ettikleri şeylerin sorgulamanın sonucunda kendisiyle çeliştiğini görürler. Dolayısıyla ulaşılan sonuç hiçliktir, olumsuz bir sonuçtur; sorgulanan kişi bildiğini iddia ettiği şeyi gerçekte bilmediğini itiraf etmek zorunda kalır. Ancak, buradaki ilerlemeyi, bilmediğini bilmenin sunduğu dolayımda görmek mümkündür: Başlangıçtaki bilgisizliğin dolaysızlığı yerini bilgisizliğin bilincine bırakmıştır (Plato, 1997, 84b, s. 83).⁷ Henüz ortada ulaşılmış bir bilgi yoktur, ama en azından bilgisizliğin üstesinden gelme gereksiniminin ortaya çıkmasını sağlayabilecek bir zemin ortaya çıkmıştır.

Benzer şekilde, Kuşkuculuğun ünlü on argümanından ilki, canlılardaki “hem kökensel ve hem de beden yapılarındaki farklılıklara” dayanır (Empiricus, 2017, s. 51). Buna göre, canlılar bu yapısal farklılıklardan dolayı çevrelerindeki şeyleri farklı biçimlerde algırlarlar. Örneğin bir insanın koklama duyusu ile bir köpeğin koklama duyusu arasında fark vardır ve köpeğinkinin insaninkine göre daha gelişmiş olduğunu kabul etmek zorunda olduğumuzdan, nesnelerin insanda yol açtığı izlenimlerin nesnenin bizzat kendisini yansıttığı sonucuna ulaşamayız. Kuşkuculara göre burada tam bir görelilik söz konusudur; canlılar arasında farklı düzeylerde algılama biçimleri bulunduğu için, insanın algıladığı şeyin hakikat olduğunu, yani bizzat nesnenin kendisine ait olduğunu öne sürmek temelsiz, eleştirel-olmayan, antropomorfik bir varsayım olacaktır. Kuşkuculuk durumunda, bu bizi olumsuz sonuçta kalmaya, ne onu ne bunu hakikat saymaya, birinin de diğeri kadar eşit haklılıkla ileri sürülebileceği bir duruma mahkûm eder. Ancak, Kuşkucuların daha öte takip etmediği nokta şudur ki, insan hayvandan farklı olarak duyularının yetersizliğinin, yetersiz olabileceğinin farkına varabilen bir varlıktır ve bu olumsuz durumun bilincinin gelişmiş olması da *şüphesiz* karşıtın da mümkün olduğunu öne süren kuşkucu perspektif sayesinde mümkün olmuştur. Bu bilinç, insanı çaresizce görünüşlerle yetinmeye götürmemiş, aksine sınırlılıklarının üstesinden gelme yönünde çaba gösterip aletler, araçlar, vb. yaratarak daha ileri bir noktaya yükselmesine yol açmıştır. “Hayvan sadece kendi cinsinin ölçü ve gereksinmelerine göre

⁷ Bu konuda ayrıca bkz. (Kılınç, 2021, s. 295).

yapar,” diyor Marx (2011), “oysa insan her cinsin ölçüsüne göre üretir ve nesneye her yerde kendi iç doğasını uygulamasını bilir” (s. 147).

Bu bakımdan, Hegel’in “aşma” kavramı başka önemli noktaların yanı sıra Kuşkuculuk bilmesinin çözülüşü için de merkezî bir yer tutmaktadır. Bu kavrama göre, belli bir içerik olumsuzlandığı zaman hiçliğe indirgenmiş olmaz, aksine olumsuzlama yoluyla ortadan kaldırılmış içerik yeni bir form altında kapsanır, dolayısıyla hem muhafaza edilmiş hem de ötesine geçilmiş olur. Oldukça genel bir düzeyde ifade etmek gerekirse, Kuşkuculuğun Hegelci felsefe içerisindeki konumu da bu şekilde kavranmalıdır. Başka bir deyişle, Kuşkuculuk Hegelci felsefenin bir uğrağına –uğraklardan salt biri değil, kritik, belirleyici bir uğrak– dönüştürüldüğünde söz konusu olan şey, Kuşkuculuğun hem olumlanması, yani özsel bir öge olarak sahiplenilmesi hem de olumsuzlanması, yani nihai nokta olarak alınmayıp aşılaraq ötesine geçilmesidir.

Şimdi, bu genel noktayla yetinmeyip daha spesifik bir alan olarak felsefe tarihi kavrayışıyla bağintısında Hegel’in Kuşkuculukla ilişkisini somutlaştırmaya çalışacağız. Şüphesiz, felsefe tarihinden ‘spesifik bir alan’ diye söz etmek özellikle de Hegel durumunda pek doğru olmayacaktır, zira felsefe tarihi alanı her ne kadar felsefenin çeşitli alanlarından biri sayılabilecek ya da felsefeye dair salt tarihsel bir çalışma olarak görülebilecek olsa da, Hegel (2018) felsefe tarihi çalışmasının felsefeye giriş olduğunu (s. 25), felsefe tarihinin felsefenin bizzat kendisi olduğunu (ss. 27, 48) ileri sürer. Felsefi düşüncenin tarihsel gelişiminin felsefenin kendisiyle özdeşleştirilmesi de, henüz bu soyutlukta örtük bir şekilde de olsa daha şimdiden Kuşkuculuğa büyük bir meydan okumadır –kuşkuculuğun kuşkuculuğu sahiplenerek çürütülüp aşılması. Zira felsefi düşüncenin gelişimi ancak önceki hakikat iddialarına kuşku düşürülüp karşıtın da geçerli olarak görülebileceğinin ortaya konmasıyla, felsefe içinde çokluğun, türölülüğün serpilip gelişmesiyle sağlanabilir ve aynı zamanda bu, Hegel’in gözünde, felsefenin birliğini sağlayan şeydir; aşağıda göstermeye çalışacağımız üzere, *birin biricik gelişim şekli çok* olmaktır ve ancak bir oluşum süreci sonunda olduğu şey olur –çokluktaki birlik.

Yukarıda, Sextus Empiricus’un sunduğu şekliyle Kuşkuculuğun ünlü on argümanına değinmiştik. Empiricus bu on argümanın ardından bir de Agrippa’dan ileri gelen beş önemli argüman daha sıralar. Bunlardan ilki, “karşıtlık” argümanıdır ve “mevcut bir nesne hakkında hem sıradan insanlar hem de filozoflar arasında giderilemez bir anlaşmazlık” olduğu tespitine dayanır (Empiricus, 2017, s. 80). Bu argümanı en genel haliyle düşünecek olursak, insanların bir ve aynı konuya dair farklı görüşler benimsediklerine, aralarından birinin doğru sayılabilmesi için herhangi sağlam bir zemin bulunmadığına ve biri kendisini diğerlerinden daha doğru sayıyorsa bunun bir “varsayım”dan öteye geçemeyeceğine işaret etmektedir. Üstelik, “anlaşmazlığın”, ‘görüş ayrılığı’nın salt sıradan insanlar arasında değil, filozoflar arasında, yani felsefenin kendi içinde de bulunduğu söylenerek hakikat fikri felsefeden tümüyle kovulmuş, ya da hakikatsizlik hakikat olarak öne sürülmüş olmaktadır. Filozofların birbirlerinden farklı düşünceleri, birbirlerine karşıtlık sergilemeleri hakikate ulaşamayacağının, bilginin nesnel olamayacağının açık bir işareti olarak görülmektedir. Filozoflar bile ihtilaf içindeyse, bir anlaşmaya varamıyorlarsa, göreliliğin ötesine nasıl ilerlenebilir ki? Hakikatin *bir* olması beklenirken, bu kadar *çok* hakikat iddiasının bulunması bizzat hakikatsizlik değil de nedir?

Hegel’in kendi felsefe tarihi çalışmasına giriş olarak kaleme aldığı kısım, öğrencileri tarafından derlenip yayına hazırlanmış olmasından dolayı genellikle üzerinde pek durulmayan bir metindir. Ancak bu metinde Hegel’in genel felsefe kavrayışına dair son derece sade, diri ve etkileyici bir anlatımın bulunduğunu belirtmeliyiz. Bir nevi manifesto niteliği taşımaktadır –felsefenin dostlarına ve düşmanlarına hakikati müjdelere. Bu açıdan, *Us ve Devrim*’de Herbert Marcuse’nin (2000) *Tinin Fenomenolojisi*’nin Önsözü için söylediklerini bu giriş metnine uyarlayabiliriz: “Tüm çağların en büyük felsefi girişimlerinden biridir” (s. 86). Hegel şöyle diyor:

Felsefenin çabalarının beyhude olduğunun kanıtı, doğrudan onun tarihinden alınan alışlageldik sığ bakıştan türetilir; bu tarihe eşlik eden sonuçlar, onu, birbirine karşı çıkan, birbiriyle çelişen ve birbirini çürüten pek çok felsefe içinde çok değişik düşüncelerin ortaya çıktığı bir süreç gibi gösterir

[...] Felsefe tarihinin bütünü ölümlerin kemikleriyle kaplı bir savaş alanı olmaktadır; salt ölü ve cansız bireylerden değil, birbirlerini öldürüp gömdükleri için çürütülmüş ve tinsel açıdan ölü sistemlerden oluşan bir krallıktır (Hegel, 2018, s. 36).⁸

Bu pasajda Hegel, felsefenin hakikat arayışının başarısızlığa mahkûm olduğunun kanıtının felsefe tarihinden getirildiğini ifade etmektedir, zira yaygın kaniya göre filozoflar arasında ‘görüş ayrılığı’, felsefede türülülük vardır ve filozofların yaptığı iş de birbirlerinin düşüncesini çürütmekten ibarettir. Kuşkuculuğun yukarıda belirttiğimiz “karşıtlık” argümanına dayanan bu perspektife göre, felsefenin kendisi kadar felsefe tarihi çalışması da anlamsız hale gelmektedir. Hegel’in giriştiği iş ise tam da felsefi düşüncenin macerasının tarihi yoluyla felsefeyi yeniden kurmaktır.

Hegel (2018) felsefede ‘görüş ayrılığı’ diye bir şey olamayacağını, çünkü felsefede ‘görüş’ ya da daha doğru ifadesiyle, ‘sanı’ [alm. *Meinung*; ing. *opinion*] diye bir şey olmadığını belirtir (s. 32). Dolayısıyla, felsefe tarihi de bir “sanılar derlemesi”nden (s. 48), “her biri dövüşmeye koyulan, amaçsızca mücadele edip tüm çabalarına dair geriye gösterecek hiçbir sonuç bırakmayan boş boş dolaşıp duran şövalyelerin seyahatlerinden oluşan bir derlemeden ibaret değildir” (s. 38). Şüphesiz, felsefe özgür düşüncenin işidir, ama Hegel bunu keyfi, gelişigüzel, serbest, aklına geldiği gibi, vb. düşünmekle karıştırmamak gerektiğini belirtir; düşünce başıboş bir hareket değil, zorunlu bir hareket sergiler. Felsefe tarihinde kendine yer edinmiş filozoflardan her birinin düşüncesi felsefenin gelişimindeki belli bir aşamaya tekabül eder ve ortaya koydukları “ilkelerin çoklu doğası ilineksel değil, zorunludur” (s. 51). Her bir filozof bir öncekinin bıraktığı yerden devam eder; onun düşüncesini kendisine malzeme edinir ve buna kendi özgün formunun damgasını vurarak yeni bir düşünce ürünü ortaya koyar.

Hegel’e göre, felsefelerin varlığı, çeşitli felsefe sistemlerinin bulunması ya da felsefedeki türülülük felsefi düşüncenin gelişimine engel değil aksine önkoşuldur. Felsefe içindeki çokluk felsefenin birliğini ortadan kal-

⁸ Kant da metafiziği “sonu gelmez çekişmelerin kavga alanı” diye tarif ederken benzer bir konumu paylaşıyor gibi görünmektedir (Kant, 1993, s. 17).

dırmaz, çünkü eğer bir soyutlamayla, yalın, dolaysız, henüz gelişmemiş bir düşünceyle yetinmeyeceksek, gerçeğin somutluğunu dışa vuran somut bir düşünceye ilerleyeceksek, felsefenin de somut olarak varolan her şey gibi birçok farklılığın, belirlenimin, çeşitliliğin birliği, çokluktaki birlik olması gerekir.

Felsefelerin türölülüğünün ve miktarının Felsefenin kendisine, yani bir felsefe olanağına halel getirmek şöyle dursun, tersine böyle bir türölülüğün bir Felsefe biliminin varlığı açısından mutlak olarak zorunlu ve ona özsel olduğı olgusunun kavranmasını sağlamamız gerekiyor (Hegel, 2018, s. 38).

Düşüncenin hareketi, gelişimi ve ilerleyişi bu türölülüğe, Kuşkuculuğun hakikatsizliğin nedeni olarak sunduğı “filozoflar arasındaki anlaşmazlığa” dayanır, “itici güç [...] formların iç diyalektiğidir” (Hegel, 2018, s. 53). Filozoflar elbette farklı, karşıt düşünceler ortaya koyarlar ve çürütme de bu sürecin bir parçasıdır, ama geriye “hiçbir sonuç bırakmayan”, sonucu mutlak sıfır olan bir çaba değildir bu.

Hegelci anlamda çürütme, çürütülen felsefenin tamamen hiçliğin uçurumuna atılması anlamına gelmez. Çürüten, çürütülenin gözden kaçırdığı, eksik bıraktığı, yetersiz kaldığı yanların geliştirilip tamamlanması, eksiksizleştirilmesi işlevini görür. Önceki felsefenin mutlak olduğunu öne sürdüğü ilkenin mutlak olmadığı, bütündeki bir uğraktan ibaret olduğu, tam anlamını bütünün bir parçası olarak taşıdığı gösterilmiş, böylelikle de görelî, tekil bir belirlenimin mutlaklaştırılmasının önüne geçilmiş olur. Çürütülen felsefenin ilkesi, bütünün gelişimindeki uğraklardan biri olarak muhafaza edildiğı için olumlanmış, ancak ilkesinin mutlaklığı çürütüldüğü için de olumsuzlanmıştır, dolayısıyla, kapsanarak aşılmıştır (Hegel, 2018, ss. 53-54).

Böylelikle Hegel, “belirli olan her şeyin diyalektiğı” olarak Kuşkuculuğı bir hakikat arayışı olarak felsefenin kendi amacına ulaşabilmesinin yolu haline getirmektedir. Özellikle de bir bütün olarak Hegel’in felsefe tarihi çalışması Kuşkuculuğı sahiplenerek Kuşkuculuğı aşma yönünde büyük bir girişimi temsil etmektedir.

Kaynakça

- Dimitrakos, T. (2017). History of Philosophy of Science and Hegel's Critique of Skepticism, *Hegel-Jahrbuch Sonderband*, 10, 207-226.
- Empiricus, S. (2017). *Kuşkuculuk* (M.K. Sütçüoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Engels, F. (2002). *Doğanın Diyalektiği* (A. Gelen, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Hegel, G.W.F. (2018). *Felsefe Tarihi* (Cilt 1) (D.B. Kılınç, Çev.). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Hegel, G.W.F. (2019). *Felsefe Tarihi* (Cilt 2) (D.B. Kılınç, Çev.). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Hegel, G.W.F. (2004a). *Felsefî Bilimler Ansiklopedisi I: Mantık Bilimi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G.W.F. (2000). On the Relationship of Skepticism to Philosophy, Exposition of its Different Modifications and Comparison of the Latest Form with the Ancient One. G. di Giovanni & H.S. Harris (Haz.), *Between Kant and Hegel: Texts in the Development of Post-Kantian Idealism* (ss. 311-362). Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Hegel, G.W.F. (2004b). *Tinin Görüngübilimi* (A. Yardımcı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G.W.F. (2006). *Tüze Felsefesi: Tüze Felsefesinin Anahatları ya da Anahatlarda Doğal Hak ve Devlet Bilimi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- İlyenkov, E.V. (2009). *Diyalektik Mantık: Diyalektik Mantığın Tarihi ve Diyalektik Mantık Teorisi Üzerine Denemeler* (A. Birdal, Çev.). İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kılınç, D.B. (2021). Sokrates. A. Gürgen (Haz.), *Physisten Natura'ya İlkçağda Doğa* (ss. 283-303). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Laertios, D. (2007). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (C. Şentuna, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Marx, K. (2011). *1844 El Yazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe* (K. Somer, Çev.). Ankara: Sol Yayınları, 2011, s. 147.
- Plato. (1997). Meno. J.M. Cooper (Haz.), *Complete Works*, Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Sarlemijn, A. (1975). *Hegel's Dialectic* (P. Kirschenmann, Çev.). Dordrecht: D. Riedel Publishing Company.